

Napsal Fritz Mauthner

(E*forum, 29. 09. 2015)

*Ještě na jaře 1876 vystupoval Fritz Mauthner (1849–1923), spisovatel a filozof z východočeských Hořic, jako příslušník pražského německojazyčného společenství, a tedy i účastník jeho slavností. Třetího dubna toho roku byl kupříkladu v Německém zemském divadle v rámci večera spolku Concordia inscenován jeho „nový proverb“ Nemilá otázka peněz (Die leidige Geldfrage), v polovině téhož měsíce zazněly Mauthnerovy básně Chlapec a královská dcera (Der Bursch'und die Königstochter) a Veselá děvečka (Die lustige Dirn) jako součást vystoupení Josepha Lewinského, hostujícího herce vídeňského Dvorního divadla. Již 1. července 1876 vyšel v deníku Bohemia první Mauthnerův „berlínský dopis“ jako znamení, resp. předznamenání autorovy nově nabývané teritoriální identity. Ačkoli fakt tehdejšího Mauthnerova přesídlení z Prahy do Berlína (žil zde, resp. v Grunewaldu u Berlína potom až do r. 1905) je znám a často připomínán, kontakt, který Mauthner od července 1876 do ledna 1878, byť postupně čím dál sporadičtěji, pomocí těchto „dopisů“ otiskovaných v Bohemii (viz připojený bibliografický výčet) vytvářel a udržoval, zůstával kupodivu dosud stranou pozornosti. Publikujeme zde – také v souvislosti s chystaným sympoziem *Fritz Mauthner im deutsch-tschechischen Kontext* (Ústí nad Labem, 16.–17. 10. 2015) – právě hned úvodní z dopisů, který je obzvlášť pozoruhodný průniky dosavadního rakouského horizontu do pohledu pozorovatele pruské metropole.*

mt

Berlínské dopisy

I

Ten, kdo dorazí do Berlína s chvályhodným rakouským dogmatem o jediném císařském městě na Dunaji, s refrénem na rtech: „Je jen jedno císařské město, je jen Vídeň...“, mohl by být pohledem na nové říšské hlavní město přece jen trochu vytržen ze svého klamu o takzvané „císařské vsi na Sprévě“. Samozřejmě bychom neměli rozsudek vynášet příliš brzy, jinak by si nově příchozí, jakým je například pisatel těchto řádků, musel po několika hodinách své přítomnosti zanést do deníku toto: „Berlín je město, ve kterém je třeba čekat půl hodiny na nádraží na drožku, načež se strhne prudký liják a během několika minut stojí ulice mnoho palců pod vodou. Když voda spíše než do kanálů zateče do sklepů a suterénů, zůstává v uličkách ještě dostatečné množství, jež pod vlivem hřejivých slunečních paprsků naplní veškeré ovzduší nad záplavou domů nepopsatelnými vůněmi.“ Ještě druhý třetí den neobvyklé vzruchy a mnohé další „oprávněné zvláštnosti“ Berlína cizince trápí. Když však přece jen mezitím učiní zadost

jen své náročné povinnosti cizince a projde město všemi směry se zdviženým krkem jako žirafa na lovu po pozoruhodnostech, pak si jeho vyzbrojené nebo nevyzbrojené oči postupně vyžádají službu celého člověka a ublížený nos je ve svém bolestném pocitu méněcennosti vedle téměř oslepených očí zapomenut.

Zřejmě nebude v nejbližší době druhého města, které by obyvateli chvátajícímu nekonečnými ulicemi – zde chvátá vše – nabídlo tak dlouhou řadu významných architektonických jevů. Ve znamení vysoce vzdělaného ducha se nesou nejen proslulé veřejné budovy navržené velkými umělci, ale také celé ulice v elegantních čtvrtích dokládají, že jejich majitelé dokáží použít své bohatství ke své vlastní radosti, avšak pod uměleckým vedením. Nejsou to šablonovité činžovní paláce imponující velikostí a rozchazovačného zdobného přepychu, nýbrž na rozdíl od typu vídeňských Ringstraßen jsou to vilová rodinná obydlí, každé jednotlivě skvěle vynikající svou stylovou fasádou. Pohled oživují záplavou moderních stylů a nadto tu arkýřem, balkonem, rohovým oknem, salou terrenou, tam zvláštním půdorysem, originální předzahrádkou a podobně činí duchaplně či jen nápadně zadost individuálnímu vkusu finančního či intelektuálního stavitele.

Tím dělá Berlín velký dojem už na výletníka, a dokonce už za denního světla. A možná je to především onen káravý Berličan sám, který při srovnání Berlína s Vídní nadmíru chválí vše cizí a své město příliš ochotně podřazuje starší a samolibé Vídni. A tato štouravost, jíž se Berličan vyznačuje nejen v cizině, nýbrž i doma a ne zcela ve svůj prospěch, zformovala rys, jímž by se Vídeň jakožto velkoměsto zajisté mohla Berlínu jevit jako nedostížený vzor. Mám na mysli vyloženou berlínskou oblibu rakouské společnosti, od rakouské národy až po rakouskou kuchyni, po rakouské pivo. To, že je vzdělaný Rakušan ve zdejší dobré společnosti rád viděn, je pro něj samozřejmě tak příjemné a tak vítané, že by bylo nečestné z Berličanovy laskavosti vysoustružit zbraň namířenou proti prvenství Berlína. Ani na četné nápisy jako „Vídeňská piva“, „Plzeňské ležáky“, které dosti lákavě září nad všemi lepšími kavárnami a restauracemi, by se nemělo poukazovat kvůli zdůvodnění tvrzení, že se v Berlíně začíná rozmáhat vídeňský element, jelikož tyto nápoje mají přirozené právo na to, aby reprezentovaly svou údajnou vlast jen v těch nejvzácnějších případech. I káva je sice naprosto materiální pochutina, a přesto už částečně dochází k opouštění starých zvyklostí, když si „vídeňská kavárna“ v Berlíně odnáší vítězství nad léta tradovanou cukrárnou.

Tradiční berlínská kavárna je něco mezi hospodou a restaurací. Místem sladkého nicnedělání, útočištěm pro sytého berlínského člověka bažícího po dobrém zažití a novinách, byla dosud cukrárna, a to U Kranzlara. To se teď ale změnilo. „Vídeňská kavárna“ se etablovala ve všech možných koutech města a dokázala k oběma nejzářivějším centrům života v říšském hlavním městě, života, který se za každou cenu snaží být velkoměstským, připoutat více než celý Berlín, totiž celý svět a ještě jeden poloviční k tomu. V Císařské galerii, takzvané „pasáži“, jednom velkolepě zdobeném průchodu mezi Friedrichstraße a Pod Lipami, se setkávají všichni, kdo se chtějí po náročné činnosti občerstvit naší silnou kávou. Avšak ve slavném hotelu Kaiserhof sdružuje „vídeňská kavárna“ tak naprosto celou smetánku berlínské inteligence, že by

prý stačil jeden travičský barista z Vídně a – jak mi do ucha s úzkostí pošeptal jeden z jejích otrávených představitelů – veškerou tuto nezdolnou a nesmrtelnou inteligenci by během jedné hodiny zničil.

Téměř stejně důležité jako kavárna je pro ovládnutí géníů zřejmě i divadlo. Vedle vídeňské kávy miluje Berlíňan vídeňské umění, bez ohledu na to, zda ho ztělesňuje Charlotte Wolter nebo Josephine Gallmeyer. Oba tyto póly vídeňského uměleckého nebe jsou již ovšem zase pryč, zrovna tak Schweighofer, Swoboda atd., ale přesto stále stačí pohled do kulturního programu, aby se člověk cítil jako v Rakousku. Je tu velké prostranství, kde milióny plamínek plynových lamp osvětlují bilióny prachových částecek, a to se proto nazývá městským parkem. V této takzvané zahradě slaví Johann Strauß dennodenně svou hudební *Revanche pour Sadowa*. Dále je zde ještě kulturní stánek zvaný Divadlo ve Friedrich-Wilhelmstadtu, jehož zimní scénu po zářivých úspěších právě opustili Meiningenští, zatímco na letní scéně slečna Hermine Meyerhoff vztyčuje vlajku vídeňské operety, kterou nechává vlát stejně jako honosné róby. Jen těžká nemoc brání Marii Geistinger, že Berlíňané nemohou obdivovat její smělé přeskoky z frašky do tragédie, a dlouho očekávané trio Lewinsky, Hallenstein a Olga Lewinsky bude zanedlouho hostovat v místním Národním divadle.

Avšak jako doma se díky divadelním plakátům na reklamních sloupech cítí nejen Rakušan obecně, ale také nefalšovaný provinční Pražan. Ještě před několika dny – nyní jsou všechna dvorní divadla zavřená – viděl v souboru Činoherního divadla jména Oberländer, Vollmer a Hrabowska, ve Wallnerově divadle se mohl těšit ze zlatých kadeří paní Schenk-Ullmeyer, v Rezidenčním divadle (ředitel Emil Claar) mohl aplaudovat paní Claar-Delta, kde ještě stále, dnes po sedmašedesáté, za velkého potlesku dávají *Arrii a Messalinu*.

Smutnou skutečnost, že všechny tyto požitky se s nízkým účinkem vytrácejí v prázdných domech a že veškerý zájem výše uvedené a jinak už i vícekrát zmíněné berlínské inteligence spolyká „loupeživý rytíř stažený z kůže“, Bohemia už zaznamenala. Zdejší pověst hlásá, že autorem tohoto nemyslitelného útoku na zdravý rozum má být Friedrich Gerstäcker. Ať je tomu jakkoli, nadšení pro „loupeživého rytíře staženého z kůže“ roste každým dnem, policejní zákaz jeho představení v Divadle v Luisenstadtu vyvolal živý rozruch, a proto musí být toto epidemické onemocnění mozku registrováno se stejnou pozorností jako výskyt tyfu. Vlastně je to samo publikum, které se během hlučného večera baví ze všech svých sil tím nejbáznivějším chováním. „Hra“ samotná je bez vtipu, příliš hloupá, zamýšlená parodie je příliš zastaralá na to, aby si někdo mohl takovou věc vyposlechnout pro ni samou, a rozveseluje tak jen surová „účast“ publika, však k tomu divadelní plakát výslovně vybízí. Zde několik ochutnávek: Kuno Hrozný, přezdívaný Tygr, opouští za řevu publika jeviště, Kunibald Růžovonný ujišťuje jeho dceru Adelgundu o své lásce. Mluví fistulkou, doprovázen falzetem publika. Adelgunde: „Kde je můj kapesník, abych si mohla osušit slzy radosti?“ Kuno jí podává svůj. (Publikum ze sebe vyrazí hrůzné: Au!) „Však nyní se mne chápe úzkostná bázeň. Jak se k našemu svazku postaví můj otec? Tvůj původ je stále ještě hlubokým, hrozivě strašlivým tajemstvím. Také jsi chudý

jako kostelní myš a tvým údělem je navěky sloužit.“ (Publikum opakuje poslední verše, někteří rušitelé dokonce podle melodie: Jedna, dvě, Honza jde.) Najednou se v pozadí objeví Kunův důvěrník Hirsch a ukáže milenecký pár Kunovi, který se tváří rozběsněně. V tom se publikum rozhorlí a hlasité výkřiky jako: „Dejte si bacha!“, „Chytí vás!“, „Kuno je tu!“, „Tak se přece otočte!“ mají chvályhodný záměr milence včas varovat. Po tomto burácivém, několikaminutovém přerušení děje se nejprve vyřítí Kuno, publikum ještě zasténá ustrašené Hu!!! a na chvíli se zas zaposlouchá do tohoto galimatyáše. Tak to pokračuje tak dlouho, dokud není za neslýchaného nářku diváků na scénu přinesena kůže loupeživého rytíře.

Policejní zákaz se vztahoval samozřejmě jen na chování publika a ne na „loupeživého rytíře“. To, že to muselo dojít tak daleko, že nyní vícero divadel současně každý večer za skromnější účasti veřejnosti uvádí tu samou bláznivinu, dokládá sklon k hrubosti u velké části zdejšího obyvatelstva, který se shoduje s mnoha jinými věcmi, jež snad budou sneseny někdy později. Tím nejveselejším v celé té štvanci na loupeživého rytíře – jak je vidět, je celá záležitost tím, čemu se ve Vídni říká štvance – je snad divadelní plakát Divadla Varieté, na kterém na konci tučnými písmeny stojí psáno: „Loupeživý rytíř bude každý večer v půl deváté vždy čerstvě stažen z kůže.“

Vysvětlivky (pk)

• *Revanche pour Sadowa* – Odveta za Sadovou, totiž za bitvu u Sadové, resp. u Hradce Králové v roce 1866 • *Arria a Messalina* – truchlohra Adolfa Wilbrandta (1837–1911) • „loupeživý rytíř stažený z kůže“ – truchlohra Gustava Kopala (1843–1917) *Loupeživý rytíř stažený z kůže aneb Lásky a hladomorna aneb dlouho zamlčované a konečně odhalené tajemství* (*Der geschundene Raubritter, oder Minne und Hungerthurm, oder das lange verschwiegene und endlich doch an den Tag gekommene Geheimnis*).

Překlad textu F. Mauthnera Petra Knápková

PŘÍLOHA

Fritz Mauthner v deníku *Bohemia* (1876–1878)

Dostupné na <http://kramerius.nkp.cz>

F. M.: Berliner Briefe I., *Bohemia* 49, 1876, č. 180, 1. 7., příloha, s. 1–2.

F. M.: Berliner Briefe II., *Bohemia* 49, 1876, č. 188, 9. 7., příloha, s. 2.

F. M.: Berliner Briefe III., *Bohemia* 49, 1876, č. 198, 19. 7., příloha, s. 1.

F. M.: Berliner Briefe IV., *Bohemia* 49, 1876, č. 205, 26. 7., příloha, s. 3–4.

F. M.: Berliner Briefe V., *Bohemia* 49, 1876, č. 216, 6. 8., příloha, s. 1.

F. M.: Berliner Briefe VI., *Bohemia* 49, 1876, č. 232, 22. 8., příloha, s. 2-3.

F. M.: Berliner Briefe VII. Am Sedantage, *Bohemia* 49, 1876, č. 246, 5. 9., příloha, s. 1.

F. M.: Berliner Briefe VIII. Neue Denkmäler, *Bohemia* 49, 1876, č. 253, 12. 9., příloha, s. 1.

F. M.: Berliner Briefe IX., *Bohemia* 49, 1876, č. 271, 30. 9., příloha, s. 1-2.

F. M.: Berliner Briefe X., *Bohemia* 49, 1876, č. 283, 12. 10., příloha, s. 3-4.

F. M.: Berliner Briefe XI., *Bohemia* 49, 1876, č. 309, 7. 11., příloha, s. 1.

F. M.: Berliner Briefe XII., *Bohemia* 49, 1876, č. 324, 22. 11., příloha, s. 3-4.

F. M.: Berliner Brief (Kaiserproclamation von Anton v. Werner. – Humboldt-Denkmäler. – Theater), *Bohemia* 50, 1877, č. 90, 31. 3., příloha, s. 3.

F. M.: Berliner Brief, *Bohemia* 50, 1877, č. 102, 13. 4., příloha, s. 1-2.

F. M.: Ein Künstlerfest in Berlin, *Bohemia* 50, 1877, č. 170, 21. 6., příloha, s. 1-2.

F. M.: Berliner Plaudereien, *Bohemia* 50, 1877, č. 331, 29. 11., příloha, s. 1.

F. M.: Berliner Briefe, *Bohemia* 51, 1878, č. 31, 31. 1., příloha, s. 1-2.

www.ipsl.cz